

СЕКЦІЯ VIII. ПРАВО ТА МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ПОСЯГАННЯ НА ОБ'ЄКТИ АРХЕОЛОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ: ІМПЕРСЬКИЙ ПЕРІОД (XVI СТ. – 1917 Р.)

Валуєв Антон Олександрович

ORCID ID: 0000-0002-9561-4675

Аспірант, начальник Відділу архітектури, інвентаризації
нерухомого майна та юридичного забезпечення

Державний податковий університет, Україна, ТОВ «Підприємство Агрофон», Україна

Захист об'єктів археологічної спадщини в межах кримінального права є ключовим аспектом їхнього збереження для сьогоденних і наступних поколінь українців. Аналізуючи це питання з точки зору порівняльного права, можна виявити головні тенденції та засадничі принципи кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення проти археологічної спадщини в національному законодавстві. Цікавим є той факт, що у вітчизняній кримінально-правовій теорії існує розмаїття думок щодо започаткування такого регулювання на українських теренах. Деякі дослідники стверджують, що перші злочини, які посягають на культурні цінності, були відомі ще в період давньоруського кримінального права, інші вважають, що захист культурної спадщини розпочався з законодавства часів Петра I, в той час як треті виділяють законодавче використання терміна «археологічна спадщина» як відправну точку розвитку відповідальності за посягання на об'єкти археологічної спадщини. Кожна з цих позицій має свої підстави на існування. Їх різноманіття, на нашу думку, пов'язане з особливостями розвитку уявлень про ці об'єкти, їхнє значення та роль у житті суспільства і держави.

Наш аналіз варто розпочати з нагадування, що впродовж багатьох століть археологічна спадщина не виокремлювалась із загальної культурної спадщини, яка охоронялась ще за часів Київської Русі. Однак, навіть в цей історичний період самостійна кримінальна відповідальність за руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини була відсутня. Її виникнення пов'язане з визнанням цінності предметів, що мають релігійне значення, а також із початком формування кримінально-правової охорони таких предметів, особливо в контексті їхнього захисту від крадіжок і псування. Цей захист був невід'ємною частиною еволюції кримінального права, особливо щодо цінностей, які надалі стали володіти історичною значущістю, шануватись і перетворилися на культурну спадщину українського народу. Згодом сфера кримінально-правової охорони розширилася, включивши в себе «об'єкти археологічної спадщини», в якості окремої категорії. Це розширення було викликано зростаючим усвідомленням унікальності та незамінності об'єктів археологічної спадщини, їхньої важливості для розуміння української історії та культури.

Системно питанням систематизації культурних цінностей і спадщини, заходам щодо їхнього збереження почав приділяти увагу Петро I. Ймовірно, вже на початку

свого царювання він видавав усні розпорядження про збирання старовинних речей. На їх підставі Петру I в колекцію надсилалися різні археологічні знахідки, зокрема з Київської губернії. Ці зібрання стали основою для створеної в 1714 році Імператорської Бібліотеки з Кунст і Натурал каморою (музей Кунсткамера), яку в 1719 році відкрили для широкої публіки. Для подальшого поповнення Кунсткамери видається низка письмових Указів:

- Іменний Указ «О приносьть родившихся уродовъ, также найденныхъ необыкновенныхъ вещей во встьхъ городахъ Губернаторамъ и Коммендантамъ, о дачть за приносьть оныхъ награжденія и о штрафть за утайку» від 13.02.1718 р. Цей документ можна вважати першим актом, що почав регламентувати порядок поводження зі старожитностями на території Російської Імперії. До того ж Указ акцентував увагу на археологічних знахідках: «Также ежели кто найдетъ въ землѣ, или въ водѣ какія старыя вещи, а именно: каменья необыкновенные, кости человѣческія или скотскія, рыбы или птичьи, не такія, какія у насъ нынѣ есть, или такія, да зѣло велики или малы передъ обыкновеннымъ, также какія старыя подписи на каменьяхъ, желѣзѣ или мѣди, или какое старое и нынѣ необыкновенное ружье, посуду и прочее все, что зѣло старо и необыкновенно: такожъ бы приносили, за что давана будетъ довольная дача, смотря по вещи; ...» [3, с. 542];

- Сенатський Указ «О покупктъ въ Сибири куріозныхъ вещей и о присылктъ оныхъ въ Бергъ и Мануфактуръ-Коллегію» від 16.02.1721 р. [4, с. 357-358], зобов'язував скуповувати представників вищої адміністративної влади «куріозні речі» (рідкісні), «золото, що в могилах находять» і без переплавлення відправляти до Берг- і Мануфактур-колегії, яка керувала казенними підприємствами легкої та важкої промисловості, а також наглядала за приватними підприємствами. Що стосується «вещей старыхъ изрядныхъ, ...», а саме: «старыя монеты, каменья хорошіе, которые по старому обычаю не огранивали, и симъ подобное ...», то їх збір та скупку («... все принесли въ Синодъ, гдѣ мочно разобрать, что некуріозное, отдать имъ, что куріозное, деньги отдать достойной цѣны») регулював Іменний Указ «О приносьть въ Синодъ иконныхъ привтъсокъ и о разобраніи ихъ» від 20.04.1722 р. [4, с. 658-659];

- Сенатський внаслідок Іменного Указ «О присылктъ изъ монастырей Россійскаго Государства жалованныхъ грамотъ» від 20.12.1720 р. Документ передбачав вилучення з монастирів «древнія жалованныя грамоты и другія куріозныя письма оригинальныя, также книги историческія, рукописныя и печатныя, какія гдѣ потребныя къ извѣстію найдутся» [4, с. 277], їхній перепис і відправлення до Сенату. Схожі вимоги містив також Іменний, оголошений із Сенату Указ «О присылктъ изъ встьхъ Епархій и монастырей древнихъ рукописныхъ лѣтописей и подобныхъ книгъ въ Москву въ Синодъ» від 16.02.1722 р., згідно з яким «изъ всѣхъ Епархій и монастырей, гдѣ о чемъ по описямъ куріозные, то есть древнихъ лѣтъ рукописанные на хартіяхъ и на бумагѣ церковны и гражданскіе лѣтописцы, степенныя, хронографы и прочіе симъ подобные, что гдѣ таковыхъ обрѣтается, взять въ Москву въ Синодъ, и для извѣстія оныя списать, и тѣ списки оставить в библиотекѣ, а подлинныя разослать въ тѣ жъ мѣста, откуда взяты будутъ, ...» [4, с. 512]. Щоб забезпечити співпрацю й уникнути можливого непорозуміння з боку церковних служителів, пов'язаного з вилученням рукописних і друкованих матеріалів із церковних архівів, обидва укази передбачали важливу умову. Вона гарантувала, що всі вилучені оригінали, після їхнього копіювання, будуть зрештою повернуті їхнім законним власникам. Такий підхід був спрямований на усунення будь-яких побоювань чи непорозумінь, які могли виникнути в духовенства щодо намірів держави. Гарантія повернення оригіналів мала на меті переконати служителів

церкви в тому, що процес вилучення не є конфіскацією, а скоріше тимчасовим заходом, необхідним для певних цілей, включно з дослідженням і систематизацією жалуваних грамот, історичних, рукописних, друкованих книг тощо.

Систематизація та каталогізація сприяла збереженню та захисту об'єктів культурної спадщини. Важливість правових актів виданих на початку XVIII ст. полягає насамперед у тому, що вони стали першими офіційними кроками щодо захисту об'єктів культурної спадщини. Це був знаковий момент, що відображає зростаюче усвідомлення цінності історичних і культурних артефактів на державному рівні. Однак, незважаючи на їхню значущість, основні формулювання представлених вище Указів були доволі абстрактними та нечіткими. Внаслідок чого процес ідентифікації об'єктів культурної спадщини багато в чому залежав від рівня компетенції задіяних в ній чиновників. Щодо кримінальної відповідальності, то чинне законодавство не передбачало її за знищення або пошкодження об'єктів культурної спадщини, зокрема археологічної спадщини. Згідно з положеннями арт. 186 Військового артикулу 1715 року, крадіжка з церков і місць, що мають релігійне значення, продовжувала класифікуватися як серйозний злочин. За вказані діяння закон передбачав вкрай жорсткі міри покарання – страту та колесування. «Кто церкви или иныя святыя мѣста покрадетъ, или у оныхъ что насильно отъиметь, також и тѣхъ, которые въ обозъ, крѣпости и города всякой провіантъ привозятъ, оный имѣть быть лишенъ живота, и тѣло его на колесо положено» [3, с. 376]. Покарання продовжувало відображати бережливе ставлення суспільства до релігії, релігійних предметів і святих місць.

У 1743 році в рамках Гетьманщини відбулася систематизація законодавства з метою кодифікації правових норм різного походження, що діяли на Лівобережній Україні після її приєднання до Російської Імперії і нерідко суперечили одна одній. Кодифікація законодавства повинна була наблизити дані норми до правових норм Імперії. За Указом від 28 серпня (9 вересня) 1728 року було утворено спеціальну кодифікаційну комісію з місцеперебуванням у Глухові [9]. Процес кодифікації зайняв значний проміжок часу – п'ятнадцять років. Заключний етап цієї роботи припав на 8 липня 1743 року. На пленумі, організованому Генеральною військовою канцелярією, члени кодифікаційної комісії підписали проект Кодексу під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ». Він являв собою збірник законів, націлених на регулювання правових відносин на українських територіях, що входять до складу Російської Імперії, тоді відомих як Малоросія. Важливо зазначити, що, незважаючи на значні зусилля комісії, проект Кодексу не отримав офіційного схвалення від вищого керівництва Імперії. Однак, незважаючи на відсутність формального затвердження, фактично його норми мали практичне застосування на території Лівобережної України. Цей факт підкреслює важливу роль місцевих правових ініціатив та їхній вплив на реальне правосуддя, навіть без офіційного законодавчого визнання з боку центральної влади.

Проект Кодексу містив Главу 24 «О ворахъ и наказаніи и казни ихъ, також и о протчемъ по дѣламъ татейнымъ», яка налічувала 23 артикула, що встановлювали відповідальність за різноманітні види крадіжок. Відповідальність за крадіжки з церков та святих місць визначалась арт. 22 «О ворахъ которые церкви и свтыѣ мѣста окрадають и гробы откопываа мертвыхъ обдирають»: «кто церковь или мѣсто свтое окрадетъ, таковой святокрадецъ имѣть быть жестокою смертію казнень, то есть четвертованъ и тѣло его на колесо положено; тѣхъ же, которые выкопывая из гробовъ тѣла мертвѣя для сквернаго прибытка обдирають и тѣмъ поруганіе имъ чинятъ, по обстоятелствам и по состоянію дѣла какъ воровъ наказиват или смертію

казнить» [10, с. 437]. Законодавець передбачив суворі заходи покарання за злочини, пов'язані з крадіжкою з церков та інших святих місць. Так, арт. 22 встановлював вкрай жорстоке покарання для винних – четвертування (відсікання кінцівок). Це був один із перших випадків в історії, коли на рівні закону було встановлено відповідальність за злочини проти об'єктів культурної спадщини, до яких належали святі місця. Покарання у вигляді четвертування передбачалося і за розорення церков, і за грабіж церковного начиння (п. 2 арт. 2 Глави 10). Таким чином, український законодавець наголошував на особливій значущості та недоторканності релігійних і культурних святинь, запровадивши суворі заходи для запобігання їхньому руйнуванню та знищенню шляхом вчинення злочинних дій.

В аспекті безпосереднього посягання на об'єкти археологічної спадщини науковий інтерес представляє Сенатський Указ «О запрещеніи выходить изъ Сибири за границу на степи для отысканія въ древнихъ могилахъ кладовъ» від 05.07.1764 р. [5, с. 832]. Окремі вчені пропонують вважати його відправною точкою у справі кримінально-правової охорони об'єктів археологічної спадщини. Проте незважаючи на підходящу назву, аналіз тексту правового акта показує, що він був спрямований не на захист об'єктів археологічної спадщини від «бугрованія» (розграбування стародавніх поховань шляхом руйнування з метою оволодіння предметами з дорогоцінних металів), тим паче цей промисел був широко розповсюджений на території Російської Імперії, а на застереження проводити його на конкретних територіях. Розкопувачі курганів, через свій промисел, наражали себе на небезпеку, кочівники брали їх у полон або вбивали, у зв'язку з чим Імперія несла репутаційні втрати, як держава, що не в змозі захистити свої підданих. Крім того, «скарбниця» не бажала нести зайві фінансові, майнові витрати та людські втрати, що виникали у зв'язку з діями, спрямованими на звільнення полонених. В якості покарання Указ передбачав «нешадне биття батогами» – жорстоке, нерідко смертельне тілесне покарання.

Політика Російської Імперії щодо українських земель, особливо Північного Причорномор'я, сприяла збільшенню інтересу до місцевої археологічної спадщини. Інтерес був зумовлений не лише культурними та історичними аспектами, а й практичною необхідністю мати детальні й точні дані про географію цих територій. Він актуалізувався в контексті військових компаній, які проводились Імперією, а також будівництвом, як військових, так і цивільних об'єктів. У цьому світлі почалися масштабні роботи з картографування українських територій, які включали не тільки створення точних географічних карт, а й документування різних археологічних та історичних пам'яток. Так, Сенатський Указ «О снятіи утъздныхъ плановъ съ надлежащею вѣрностію и о включеніи въ экономическіе журналы замѣчаній о древнихъ курганахъ, развалинахъ, пещерахъ, островахъ и другихъ признакахъ» від 09.04.1771 р. постановив «въ экономическіе журналы включать о древнихъ курганахъ и о древнихъ же развалинахъ, также о пещерахъ, опустѣвшихъ разныхъ заводахъ, ихъ плотинахъ, о зачатыхъ и неокончанныхъ, а иногда и со всѣмъ оставленныхъ каналахъ и о другихъ подобныхъ сему по самой натурѣ видимыхъ признакахъ, заслуживающихъ примѣчаніе, равно о большихъ и малыхъ островахъ и о меляхъ въ рѣкахъ, пресѣкающихъ со всѣмъ судовця ходы, съ изъясненіемъ при томъ о всѣхъ судовыхъ ходы, съ изъясненіемъ при томъ о всѣхъ строеніяхъ, когда онѣ начаты, и сколь давно въ обетшаніе пришли и отъ чего» [6, с. 263-264]. Незважаючи на наявні правові акти, що наказували використовувати археологічні об'єкти як орієнтири, жодного кримінально-правового захисту в XVIII ст. вони не мали, що сприяло руйнуванню археологічних об'єктів. Руїни античних і середньовічних міст

часто використовувалися як джерело будівельних матеріалів. Наприклад, у процесі зведення Севастополя активно застосовували камінь, видобутий із руїн стародавнього Херсонеса. Різні кам'яні та мармурові елементи, включно з фрагментами статуй, барельєфами тощо, які добували з руїн міст Боспорського царства, знайшли своє застосування в будівництві різноманітних споруд, зокрема будинків і церков Керчі та Тамані. Це свідчило про брак усвідомлення цінності археологічних та історичних пам'яток того часу, а також про відсутність ефективних заходів щодо їх захисту. В результаті чимало безцінних об'єктів було безповоротно втрачено, оскільки їх використовували як ресурс для задоволення будівельних потреб. Наприкінці XVIII ст. право жителів Феодосії та Євпаторії на розбір залишків стародавніх будівель було узаконено в Маніфесті «О установленіи на полуостровѣ Таврическомъ порто-франко на 30 летъ и о дарованіи разныхъ выгодъ жителямъ сего острова и прітѣзжающимъ туда иностранцамъ» від 13.02.1798 р. У правовому акті давали дозвіл «братъ изъ оставшихся отъ прежнихъ строеній развалины, ни кому изъ частныхъ людей не принадлежащихъ, готовый камень на созиданіе домовъ и прочаго безденежно, сколько его тамъ отыщется» [7, с. 65].

Таким чином, до початку XIX ст., з одного боку, державою було вжито значних зусиль зі збереження письмових пам'яток і архівних документів. Проведені заходи й ухвалені правові акти сприяли зростанню суспільного інтересу до різних старожитностей та культурної спадщини країни. Проводилась суттєва робота із систематизації історичних матеріалів, їх акумулюванню в музейних зібраннях, що забезпечувало їхнє збереження та захист. Однак, з іншого боку, пам'ятки матеріальної культури, об'єкти археологічної спадщини зазнавали руйнування. Кургани розграбовували, а знайдені в них артефакти (монети, вироби з дорогоцінних металів тощо), якщо їм не пощастило потрапити в приватні колекції або державні музеї, найчастіше піддавалися переплавці. Таким чином, незважаючи на деякий прогрес у збереженні письмових і архівних матеріалів, ставлення до пам'яток матеріальної культури в цей час було далеко не ідеальним, що призвело до втрати багатьох із них.

На початку XIX ст. в правових актах починає використовуватися термін «пам'ятник». У 1822 році до пам'яток починають зараховувати нерухомі об'єкти. Так, Найвищим затвердженням положенням Комітету Міністрів «О сохраненіи памятниковъ древности въ Крымѣ» від 04.07.1822 р. до другого класу стародавніх пам'яток було віднесено «кои представляютъ только однѣ развалины, и не могутъ быть поправлены; но, будучи охраняемы отъ разрушенія, могутъ существовать цѣлые вѣки; таковы напримѣръ: гробницы, открытыя въ курганахъ около Керчи, также основанія храмовъ и большихъ зданій» [8, с. 322]. Пам'ятники слугували наочними поясненнями різних подій в історії країни. Починають робитися окремі кроки щодо запобігання розграбуванню нерухомих об'єктів, що зараховуються до пам'яток. Низка з них спрямована на припинення безконтрольних археологічних розкопок, серед яких видання указів 1834 і 1835 рр., що регламентували діяльність Керченського музею старожитностей і встановлювали, що «ніхто без дозволу місцевого начальства не має права шукати старожитностей на землях казенних і громадських» [11, с. 99]. До Статуту будівельного 1832 року було додано норму, яка «строжайше воспрещала разрушать остатки древнихъ замковъ, крѣпостей, памятниковъ и другихъ зданій древности». Відповідальність за дотримання зазначеної вимоги покладалася на губернаторів і місцеву поліцію. Пам'ятники належало лагодити (у випадку наявності в них приміщень) та утримувати, а монументальні пам'ятники давнини – реставрувати. Аналогічні положення містилися і в наступних редакціях Статуту. Так, у Статуті будівельному в редакції

1900 року зазначені нами положення передбачалися у Від. 2 «Особенныя правила о сохраненіи и починкѣ древнихъ зданій» (ст.ст. 76-79) [13].

У 1842 році до пам'яток починають зараховувати церковні (культові) будівлі, що знайшло своє відображення в законодавстві, зокрема в Уложенні про покарання кримінальні та виправні 1845 року (в редакції 1885 року). Уложення містило Главу 4 «О святотатствѣ, разрытіи могилъ и ограбленіи мертвыхъ тѣлъ» (ст.ст. 219-240), у якій передбачалася кримінальна відповідальність за святотатство – «похищеніе церковнихъ вещей и денегъ какъ изъ самыхъ церквей, такъ и изъ часовень, ризницъ и другихъ постоянныхъ и временныхъ церковныхъ хранилищъ, хотя бы они находились и внѣ церковного строенія» (ст. 219) [12]. За способом вчинення злочину законодавець виокремлював насильницьке пограбування (пограбування з насильством, якщо при цьому потерпілому не були заподіяні смерть або каліцтво), викрадення зі зломом та викрадення без злому. Кваліфікуючою ознакою визнавали вчинення діяння особами, яким було доручено зберігання викрадених предметів, або ці предмети ввіряли їм для використання під час богослужіння. В цьому правовому акті не тільки конкретно згадувалося про знищення та пошкодження релігійного майна, яке можна розглядати як культурні цінності, а й наводився його перелік. До нього законодавець відносив: «потировъ, дисковъ, дарохранительницъ, лжицъ, копій, при совершеніи проскомидіи употребляемыхъ, крестовъ, евангелій, образовъ, мощей, разумѣя въ томъ числѣ и оклады и украшенія на крестахъ, образахъ и мощахъ, а равно антиминовъ, покрываль съ священныхъ сосудовъ и одеждъ съ престоловъ и жертвенниковъ» (ст. 221) [12]. Залежно від обставин, які обтяжують покарання, святотатство карали позбавленням усіх прав (особливих, особистісних, станом присвоєних) та переваг, а також каторжними роботами на тривалі терміни (аж до 15 років). Загалом включення цієї норми в кримінальне законодавство було насамперед спрямоване на захист недоторканності церкви, а не на збереження спадщини як такої. Хоча це і був крок уперед в забезпеченні захисту церковних цінностей, він не враховував необхідність комплексного захисту культурної спадщини в державі. Це підкреслює обмеженість правового механізму в галузі охорони культурної, зокрема археологічної спадщини.

З Кримінального уложення 1903 року святотатство, як самостійний склад злочину, було виключено, зберігшись як кваліфікуюча ознака посягання проти власності. Такі зміни були кроком у напрямку більш секуляризованого підходу до захисту суспільних відносин державою. Проте це також вказує на триваюче визнання особливої цінності та важливості релігії в суспільстві, навіть у контексті ширшого правового підходу, орієнтованого на захист власності загалом.

Аж до кінця XIX ст. більшість актів, які стосувалися охорони пам'яток (за винятком релігійних), значною мірою мали радше рекомендаційний, ніж обов'язковий характер. Вони не містили конкретних і чітко визначених критеріїв для ідентифікації матеріальної спадщини як пам'ятки. До того ж були відсутні чіткі вказівки щодо рівня відповідальності посадових осіб за недотримання норм і правил з охорони пам'яток. Становище, що склалося, нерідко призводило до ситуації, коли питання охорони культурної спадщини залежали великою мірою від локальних ініціатив та інтерпретації правових актів чиновниками на місцях. Відсутність чітких настанов і конкретних правил, а також невизначеність у питаннях відповідальності за їх порушення (форми і ступінь відповідальності за руйнування або пошкодження пам'яток не було зафіксовано), створювали умови, за яких багато об'єктів археологічної спадщини знищувались через недостатній захист та відсутність належної уваги до їхнього збереження. Вжиті заходи з охорони та захисту пам'яток,

без підтримки кримінально-правовими санкціями, виявилися неефективними і тільки сприяли нелегальному видобутку культурних та археологічних цінностей, кількість незаконних розкопок кратно зросла. Реліквії, здобуті з українських територій, масово осідали в приватних і державних колекціях країн Європи та США. Активно ринок антикваріату функціонував у Криму. На ньому процвітала торгівля артефактами, видобутими з численних археологічних пам'яток півострова та прилеглих територій. Ситуація красномовно свідчила про значні прогалини в законодавстві Російської Імперії. Неконтрольований ринок антикваріату став символом проблем у сфері охорони культурної та археологічної спадщини, демонструючи необхідність більш суворих законів та ефективних заходів із контролю за обігом культурних цінностей, як на внутрішньодержавному, так і міждержавному рівнях. Це наголошувало на важливості розроблення єдиного акта з уніфікованими заходами покарання, спрямованого на збереження та захист пам'яток історії та культури. Загалом у цьому напрямі було розроблено п'ять проектів, які тією чи іншою мірою стосувалися кримінально-правового захисту як культурної, так і археологічної спадщини. Серед них усіх варто виокремити проект «Положення про охорону старожитностей», підготовлений в 1906 році Імператорською археологічною комісією, яка займала місце центральної державної установи з керівництва археологічними дослідженнями.

Проект «Положення про охорону старожитностей» 1906 року, на нашу думку, був однією з найкращих спроб забезпечити збереження об'єктів культурної та археологічної спадщини за допомогою встановлення кримінальної відповідальності за широке коло діянь, пов'язаних із посяганнями на такі об'єкти. Примітно, що пропонується кримінально-правова регламентація передбачала цілий комплекс норм, які охоплювали своєю дією найважливіші суспільні відносини, що виникали в цій сфері. З недоліків можна виокремити: відсутність у проекті окремої норми, щодо відповідальності за розкрадання старожитностей. Загалом незважаючи на якісне опрацювання, проект «Положення про охорону старожитностей» 1906 року так і не набув юридичної сили. Ухвалений у двох читаннях, надалі його відкликали через розбіжності, що виникли між представниками влади, церкви та громадськими організаціями, стосовно повноважень з контролю над використанням старожитностей. Аж до революційних подій 1917 року робились різноманітні спроби, пов'язані як із доопрацюванням проекту «Положення про охорону старожитностей» 1906 року, так і розробкою альтернативних актів, але всі вони не увінчалися успіхом.

Висновки. Резюмуючи вищевикладене, необхідно відзначити, що процес становлення кримінально-правового захисту культурних цінностей на українських територіях нараховує декілька відокремлених періодів, які можуть бути розмежовані залежно від соціально-економічних умов та особливостей існуючого на той час державного ладу. Аналіз правових актів дає змогу дійти висновку про те, що законодавство, яке передбачає відповідальність за посягання на культурні цінності, культурну та археологічну спадщину, має давню історію, і пройшло у своєму розвитку чотири періоди: 1) період існування стародавньої державності на українських територіях (кінець X ст. – кінець XV ст.); 2) імперський період (XVI ст. – 1917 р.); 3) радянський період (1917 р. – 1991 р.); 4) новітній період (з 1991 р.).

Дослідивши особливості імперського періоду ми встановили, що він характеризується формуванням умов для появи норм про відповідальність за знищення або пошкодження пам'яток історії та культури. Правова база характеризується наявністю розрізнених вимог про охорону предметів старовини, фрагментарністю регулювання публічно-правової відповідальності за їхне

порушення, відсутністю здебільшого конкретних видів і розмірів покарання. Нормативно-правове регулювання збереження та використання пам'яток історії та культури передбачає застосування переважно організаційних заходів, які самі по собі є малоефективними. Організаційні заходи показали неспроможність в підтримці належного стану пам'яток історії та культури з огляду на фрагментарну та недостатню регламентацію відповідальності за порушення, що діяли в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Габрелян А. Ю. Недоліки законопроекту № 3139. Верховенство Права, 2020. № 1. С. 36 – 43.
2. Габрелян А. Ю. Об'єкт правопорушення передбаченого ст. 181-1 КУпАП. Journal «ScienceRise: Juridical Science», 2020. № 3 (13). С. 27 – 33.
3. Полное Собрание Законов Российской Империи с 1649 года. 48 т. Том V (1713-1719). СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. 781 с.
4. Полное Собрание Законов Российской Империи с 1649 года. 48 т. Том VI (1720-1722). СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. 817 с.
5. Полное Собрание Законов Российской Империи с 1649 года. 48 т. Том XVI (1762-1764). СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. 1123 с.
6. Полное Собрание Законов Российской Империи с 1649 года. 48 т. Том XIX (1770-1774). СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. 1082 с.
7. Полное Собрание Законов Российской Империи с 1649 года. 48 т. Том XXV (1798-1799). СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. 935 с.
8. Полное Собрание Законов Российской Империи с 1649 года. 48 т. Том XXXVIII (1822-1823). СПб.: Тип. 2-го Отд-ния Собств. Е.И.В. Канцелярии, 1830. 1355 с.
9. Права, за якими судиться малоросійський народ. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 11.01.2024).
10. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського; упоряд. К. А. Вислобоков; відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко. Київ: [б.в.], 1997. 547 с.
11. Разгон А. М. Охрана исторических памятников в дореволюционной России (1801-1917 гг.). История музейного дела в СССР. М.: Гос. изд-во культ.-просвет. лит., 1957. С. 73 – 128.
12. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1885 года / изд. проф. Н. С. Таганцевым. 5-е изд., доп. СПб: Тип. М. Стасюлевича, 1886. 714 с.
13. Уставъ строительный. Свод законов Российской Империи: в 5 кн.: в 16 т. / под ред. и с примеч. И.Д. Мордухай-Болтовского; сост. Н.П. Балканов, С.С. Войт, В.Э. Герценберг. Неофиц. изд. Кн. 5, т. XXII, ч. 1. СПб.: Русское Книжное Товарищество «Деятель», 1912. С. 208 – 242.
14. Чепель О. В., Габрелян А. Ю. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. Аналітично-порівняльне правознавство, 2023. № 4. С. 451 – 458.
15. Чепель О. В., Габрелян А. Ю. Система прав свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми та шляхи їх подолання. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. Спеціальний випуск «Права людини та правоохоронна діяльність в умовах воєнного стану», 2024. № 2.